

MICHAŁ NORBERT FASZCZA, *BUNTY W PÓŻNOREPUBLIKAŃSKICH ARMIACH RZYMSKICH (88–30 PRZED CHR.)*, OŚWIĘCIM: WYDAWNICTWO NAPOLEON V 2017, 280 S.

Szeroko pojęta tematyka dyscypliny w armii rzymskiej była wielokrotnie poruszana przez badaczy starożytności w różnym kontekście. Dziwić jednak może, że pomimo szerokiego zainteresowania armią rzymską w ogóle, kwestie dotyczące dyscypliny były często traktowane w sposób marginalny. Wiele z monografii poświęconych starożytnej wojskowości porusza ten problem gdzieś na uboczu rozważań dotyczących konkretnych wojen czy kampanii. Należy przy tym stwierdzić, że rozważania takie zwykle nie wnoszą nic nowego do dyskusji, ograniczając się do powtarzania utartych i pokutujących w nowożytnej historiografii stereotypów dotyczących surowości rzymskiej dyscypliny i karności rzymskiego żołnierza. Nieliczne próby podjęcia dyskusji na ten temat, choć wielokrotnie pełne trafnych spostrzeżeń, nie przyczyniły się do podjęcia przez środowisko naukowe szerszej dyskusji. Zwraca również uwagę niewielka liczba monografii poświęconych poszczególnym zagadnieniom z dziedziny dyscypliny w szeregach armii. Lukę tę wypełnia w dużej mierze książka Michała Norberta Faszczy pt.: *Bunty w późnorepublikańskich armiach rzymskich (88–30 przed Chr.)*, która ukazała się w 2017 r. Oddana do rąk czytelnika pozycja powstała na podstawie rozprawy doktorskiej, którą Autor napisał pod kierunkiem prof. Adama Ziółkowskiego.

Faszczka w swojej monografii opisuje zjawisko *seditio* w późnorepublikańskich armiach rzymskich. Daty krańcowe podjętych rozważań Autor ustalił na lata pomiędzy 88 (początek I wojny domowej) a 30 r. p.n.e. (zakończenie walk wewnętrznych po śmierci Cezara). Wybrany okres charakteryzuje się największym w dziejach Rzymu nasileniem zjawiska buntu wśród żołnierzy. Przeprowadzona przez Autora analiza nie jest jednak jedynie suchą analizą z zakresu prawa wojskowego dotyczącą tego typu zjawiska. Rozważania nad prawnymi aspektami buntu stanowią tylko wstęp do głębszej refleksji nad ogólnym stanem dyscypliny armii republikańskich w schyłkowym jej okresie oraz szczegółowej analizy każdego przypadku *seditio* uchwytnego źródłowo w tym właśnie okresie.

Swoją narrację Autor zaczyna od trafnej refleksji dotyczącej postrzegania zagadnień związanych z dyscypliną w armii rzymskiej. Szeroko przedstawia najważniejsze prace z tej dziedziny i komentuje je. Zwraca uwagę m.in. na istnienie wśród historyków stereotypu armii rzymskiej jako odhumanizowanej maszyny do zabijania, w której panuje żelazna dyscyplina i wysoka karność. Opisując stan badań nad buntami w omawianym okresie wskazuje na brak

monografii i istnienie jedynie kilku pomniejszych tekstów poświęconych wybranym zagadnieniom tej tematyki.

Zasadnicza część książki składa się z siedmiu rozdziałów. W rozdziale I (s. 27–38) omówione są źródła, na których opierać się będzie analiza problemu. Autor zwraca w nim uwagę na to, jak w danym dziele postrzegane są bunt i co może wpływać na zniekształcenie danego przekazu.

W rozdziale II (s. 39–73) omówione są warunki służby wojskowej i przemiany, jakie zachodziły w tej kwestii do roku 88 p. n. e. Szczególnie szeroko przedstawiono w tym miejscu aspekty społeczne i ekonomiczne wypełniania tej powinności przez obywateli. Faszczka zwraca tu szczególną uwagę na stopniowy wzrost znaczenia armii wraz z rozpoczęciem procesu nagradzania żołnierzy ziemią oraz poddaje rewizji utarty pogląd o stopniowym przeradzaniu się armii rzymskiej z obywatelskiej (opartej na obowiązku służby wojskowej obywateli rzymskich) w zawodową. W swoich rozważaniach podkreśla dominującą rolę poboru w procesie pozyskiwania nowych rekrutów do końca trwania okresu republiki.

Rozdział III (s. 75–120) poświęcony jest kwestiom prawnym przestępstwa buntu. Autor szuka podstaw prawnych pozwalających na zakwalifikowanie danego wystąpienia jako bunt. Podnosi i uwypukla rolę przysięgi składanej przez żołnierzy i jej znaczenia w kontekście prawnym i kulturowym. Sporo miejsca poświęca analizie metod karania buntowników i sposobu wykonywania samej kary. Wyniki tych rozważań również przeczą utartym w nowożytnej historiografii schematom. Wodzowie nie mieli zbyt szerokich możliwości karania podwładnych, którzy byli nie tylko ich wyborcami, ale i obywatelami rzymskimi. W świetle przepisów prawnych nie mogli być zatem karani śmiercią. Wreszcie przypadki karania buntowników w rzeczywistości zdarzały się rzadko, a ich zasięg był ograniczony, obliczony na wywołanie efektu psychologicznego i skierowany (o ile było to możliwe) bezpośrednio w osoby prowodyrów *seditionis*.

W rozdziałach od IV do VII (s. 121–230) Faszczka poddaje analizie poszczególne bunt. Rozdział IV obejmuje lata 88–78, czyli od wybuchu I wojny domowej do śmierci Sulli. Rozdział V zawiera opisy buntów z lat 77–50 (*interludium*). Rozdział VI porusza zagadnienia z lat 49–45, czyli czas wojny Cezara z Pompejuszem i senatem, a rozdział VII opisuje bunt z lat 44–30, czyli od śmierci Cezara do ostatecznego sukcesu Oktawiana Augusta. Wszystkie bunt analizowane są w kolejności chronologicznej.

Rozważania podejmowane w każdym z rozdziałów książki prowadzone są w sposób przemyślany i staranny. Autor już w pierwszym rozdziale zwraca uwagę na wartość

merytoryczną i ocenę rzetelności poszczególnych autorów antycznych, a uporządkowaną przy tej okazji wiedzę wykorzystuje w kolejnych rozdziałach, analizując i porównując ze sobą różne relacje dotyczące tych samych wydarzeń. Jego analizy dotyczące zarówno przemian w funkcjonowaniu armii rzymskiej jak i prawnego ujęcia kwestii buntu pełne są ciekawych spostrzeżeń. Faszczka (jak to już zostało zaznaczone powyżej) poddaje rewizji utarte poglądy i, zestawiając je z analizą źródeł, nierzadko je obala. Wskazuje też potencjalne kierunki rozwoju badań – jak kwestia szerszego zbadania roli centurionów w strukturach armii późnorepublikańskiej, czy kwestie konieczności ponownego i dogłębnego przebadania aspektów związanych z rzymskim prawodawstwem wojskowym.

Szczególnie ciekawe i cenne są jednak analizy poszczególnych buntów przedstawionych w rozdziałach IV–VII. Każda *seditio* omówiona jest kompleksowo, począwszy od wprowadzenia dotyczącego warunków, w jakich doszło do jej wybuchu, poprzez przytoczenie i porównanie *passusów* z dzieł autorów antycznych, którzy opisali dane wydarzenie, na krytycznej ocenie owych relacji i szczegółowej analizie wszystkich zebranych na tej podstawie informacji kończąc. Na uwagę zasługują w tym miejscu dwie kwestie. Po pierwsze Autor pracy sam dokonał przekładu większości *passusów* z dzieł autorów antycznych, co świadczy o jego dużej erudycji oraz pokazuje ogrom i staranność pracy, jaką włożył w przygotowanie niniejszej pozycji. Po drugie wspomniana wyżej erudycja widoczna jest nie tylko w kwestiach dotyczących znajomości literatury antycznej, ale także literatury przedmiotu. Faszczka, przedstawiając swoje hipotezy, jednocześnie przytacza i komentuje opinie innych badaczy na temat poszczególnych buntów.

Autor nie pomija w swojej książce żadnego buntu uchwytnego źródłowo. Nawet w przypadkach trudnych do opisanego ze względu na lakoniczność wzmianek (jak opis buntu w Cylicji w 51 r.; s. 157–162) próbuje on wyłowić wszystkie dostępne informacje i dokonać możliwie dogłębnej analizy. Stawia wiele pytań i szuka możliwych odpowiedzi. Każdy z rozdziałów kończy się częścią zawierającą ogólne wnioski, które płyną z analizy wszystkich buntów omawianych w danym okresie. Faszczka znajduje cechy łączące żołnierskie wystąpienia w danym okresie i szuka prawideł, które by je wyjaśniały, takich jak: sytuacja polityczna, osobowość wodza, motywy żołnierzy.

Książkę kończy obszernie podsumowanie (s. 231–239), w którym Autor jeszcze raz przypomina wnioski płynące z poszczególnych rozdziałów. Wskazuje na błędne podejście badaczy do takich kwestii jak powielanie stereotypowego podejścia do kwestii dyscypliny w armii i zwraca uwagę na potrzebę dokładniejszego przyjrzenia się kwestiom prawnym stosowania i wykonywania kar przez wodzów. Stara się również dokonać swego rodzaju

klasyfikacji buntów ze względu na ich przyczynę. Wreszcie kreśli przed czytelnikiem obraz ewolucji dyscypliny w armii rzymskiej i roli samej *seditio*, jaka dokonała się w omawianym okresie. Zmieniły się one z wyrazu niechęci wobec bratobójczej walki i służby pod komendą niekompetentnych dowódców na sposób walki o uzyskanie obiecanych nagród od nowych zwierzchników, by wreszcie stać się elementem wyrażania przez żołnierzy sympatii politycznych i formą nacisku na wodzów, którym usługi legionistów były potrzebne do realizacji celów politycznych, a których osiągnięcie nie było możliwe bez kompromisu z żądającymi często sówitej zapłaty podkomendnymi.

Część merytoryczną kończy obszerna bibliografia (s. 241–266), która świadczy o doskonałym przygotowaniu merytorycznym recenzowanej pozycji. Na uwagę zasługuje pokaźna ilość prac samego Autora (zarówno monografii, jak i artykułów) pochodzących z lat 2013–2017. Tak duża liczba publikacji związanych z omawianą tematyką świadczy o dogłębnym przeanalizowaniu badanego problemu. Publikację zamykają dwa indeksy – osobowy (s. 271–277) i geograficzny (s. 278–280) – które znacząco ułatwiają odnalezienie w tekście potrzebnych informacji.

Podsumowując, należy stwierdzić, że książka dr. Faszczy to pozycja niezwykle potrzebna. Porusza ona tematykę bardzo ciekawą, dotychczas słabo eksplorowaną w polskiej i międzynarodowej literaturze naukowej. Przedstawiony problem rozpatruje on kompleksowo, poddając przy tym rewizji i obalając utarte w nauce i często bezrefleksyjnie powtarzane stereotypy. Analiza dokonana przez Autora jest szczegółowa, a wnioski, do jakich dochodzi, pozwalają nie tylko na nowo zdefiniować rolę *seditio* w armiach późnorepublikańskich, ale i wyznaczają kierunki, w których można dokonać dalszych badań.

Kamil Welna
Uniwersytet Wrocławski
kamil.welna1990@wp.pl